

Píše Matouš Turek

(E*forum, 05. 08. 2020)

V návaznosti na úspěch ediční řady *Memoria medii aevi*, věnované spisům uchovávajícím paměť středověku, založilo nakladatelství Argo pod stejnou hlavičkou řadu *Litteraria et poetica* a rozšířilo tak její repertoár za hranice kronikářského psaní k rozličným textům literární povahy. Po středohornoněmeckém *Vilémovi ze země Slovanů*, veršovaném románu *à clef* z pera pozdně přemyslovského dvorského básníka Ulricha z Etzenbachu (viz E*forum z 20. 3. 2019), a středolatinských *Dopisech dvou milenců*, spojovaných s Petrem Abélardem a Heloisou (viz E*forum z 28. 11. 2018), nabízí ***Knihu o městě dam*** (1404–1405), promyšlenou obranu ženského pohlaví sepsanou ve středofrancouzské próze ***Kristinou Pizánskou*** (1365–1429/1430), bezpochyby nejproduktivnější literátkou a jedinou sekulární ženskou autorkou, která se prosadila v literárním provozu pozdního středověku. Překladatelka **Věra Soukupová** převádí rétorické rozviliny, kterými květnatá či krkolonná francouzská próza 15. století trápívá i poučené rodilé čtenáře, do přístupné, hladce plynoucí češtiny. V poměrně krátké, ale velmi hutné úvodní studii pak podává užitečnou črtu Kristinina literárního působení v prostředí pařížského královského dvora a do tohoto v podstatě chronologicky členěného přehledu průběžně vhodně vplétá tematický a kontextuální výklad předkládaného textu. V souladu s nejčastějším zaměřením badatelů a badatelek, jejichž zájmu se Kristinino dílo začalo těšit od sedmdesátých let 20. století, je hlavní pozornost věnována jejímu dlouhodobému, ovšem postupně se proměňujícímu a rozvíjejícímu zájmu o otázku postavení žen, o její etické, společenské i politické aspekty.

Jak studie dokládá, *Kniha o městě dam*, dnes nejznámější Kristinino dílo, patřila k vrcholům její soustředěné aktivity v tomto směru (a její literární dráhy vůbec). Už v roce 1399 Kristina adresovala anglickému králi Richardu II. veršovaný *List boha Lásky*, v němž „polemizuje s mizogynním diskurzem“ (s. 29), když podává příklady nebohých žen, které se staly oběťmi mužských (sexuálních) predátorů. V roce 1401 pak iniciovala tzv. „querelle de la Rose“, spor o mizogynní reprezentaci žen v *Románu o růži*, zřejmě první učenou exegetickou při o sekulární literatuře ve vernakulárním jazyce a zároveň též první dějství po staletí opakovaných diskusí o podstatě ženství a roli žen ve společnosti, tzv. „querelles des femmes“. Také *Kniha o městě dam*, zarámovanou dle dobové módy do snového vidění, Kristina od počátku koncipuje jako intelektuální polemiku s protiženskými názory šířenými v textech psaných mužskými autoritami, od Ovidia a Katona po Jeana de Meung. Formálně vzato čteme sérii tří dialogů, v nichž postupně Rozumnost, Poctivost a Spravedlnost vyvracejí nenávislné argumenty a výpady proti ženskému rodu, které jim Kristina cituje ze své četby. Dialekticky vedenou polemiku rozvíjí exemplární příklady, a obsahově vzato jde tedy

zároveň o „encyklopedii ženských hrdinek“ (s. 23). K tomuto typu můžeme řadit jen o málo starší *Legendu o dobrých ženách* (*Legend of Good Women*) Geoffreyho Chaucera, jež také navazuje na kompendium *O slavných ženách* (*De mulieribus claris*) sepsané Giovannim Boccacciem v paralele ke katalogu mužských hrdinů. Právě až *Knihy o městě dam* však stojí u zrodu sebeuvědomělého literárního subžánru apologie žen, symptomatického pro přechod francouzské literatury a literatur okolních od středověku k renesanci: stále využívá autoritativní středověké encyklopedistické tradice, ale přitom již dle modernějších měřítek vyzývá k rozumovému zkoumání a vážení argumentů.

Ve třech oddílech Kristina rozmlouváním zároveň buduje augustinovské město, příkladnou obec, kterou ovšem validňuje pouze skvělými ženami. V první knize staví obvodové zdi jako metaforu obrany a Rozumnost vypočítává výjimečné ženy, které se přinejmenším vyrovnaly mužům v oblastech údajně náležejících výhradně jim, ve fyzické nebo intelektuální zdatnosti, jako panovnice, válečnice, spisovatelky a vynálezky. Cílem první knihy je tedy dokázat rovnocenné předpoklady ženského pohlaví: „Bůh nijak nezavrhoval a nezavrhuje ženské pohlaví, stejně jako nezavrhuje ani to mužské“ (s. 120). Ve druhé, nejobsáhlejší knize staví Kristina budovy a validňuje město ženami „obyčejnějších“ osudů, na nichž Poctivost demonstruje pokrytecké uvažování o morálce obou pohlaví a prokazuje, že v lásce, věrnosti nebo cudnosti si ženy s muži nezadají a že jsou naopak často oběťmi mužské nepravosti. Ve třetí knize, kde Kristina zavrhuje dílo střechami, pak dialogická struktura takřka mizí a Spravedlnost zdobí, korunuje ženské pohlaví zástupem nejskvělejších světic. Skutečnost, že text, který se počíná jako ostrá intelektuální polemika zabalená v hravém fiktivním dialogu, končí konvenčním odvoláním se k Božímu plánu, je třeba chápat jako Kristininu strategickou volbu. Kristina totiž dokáže, stejně jako její mužští předchůdci, manipulovat s jednotlivými příběhy tak, aby odpovídaly jejímu záměru a interpretaci. Proto jsou zejména negativně vnímané ženy, standardně známé a uvedené i v Boccacciově textu, proměněny: Kleopatra je vyřazena úplně, Médea nezavraždí své děti, Dídó není chlípna svůdkyně Aenea, nýbrž výjimečná vládkyně a zrazená nešťastnice. Zde je nutné pochválit bohatý poznámkový aparát, který svou bezmála neuvěřitelnou výkladovou důsledností odpovídá nikoli standardům popularizačního překladu, nýbrž kvalitní studijní edice původního textu. Spolu se jmenným rejstříkem zajistí, že se v mytologických, historických a hagiografických látkách neztratí ani zcela nepoučený čtenář.

Soukupová v průvodním textu zmiňuje druhý život *Knihy o městě dam* v 15. a 16. století. Jejím „třetím životem“ se (zcela oprávněně) nezabývá, přesto je vhodné mít tento kontext na paměti. Jakkoli byla Kristina z francouzského literárního kánonu spolu s většinou středověkého písemnictví nejprve vytlačena, do literárních dějin se navrátila hned na přelomu 17. a 18. století coby pozitivní příklad ženského autorství, v okamžiku, kdy zažívaly rozmach literární salóny vedené ženami-intelektuálkami a opět se rozhořivala debata o „ženské otázce“. Své zastánce pak Kristina měla i na přelomu 19. a 20. století, jakkoli ji tehdy Gustave Lanson na stránkách svých dějin francouzské literatury, vlivných až do druhé poloviny 20. století,

pověstně označil v dlouhém sarkastickém odsudku mimo jiné za „dobrou dceru, dobrou manželku, dobrou matku, jednu z nejautentičtějších modrých punčoch naší literatury, první z nesnesitelné dynastie ženských autorek“. Je nicméně pravda, že cestu k plnoprávnému vřazení do kulturních dějin Kristině připravila až Simone de Beauvoir, když ji v *Druhém pohlaví*, bibli druhé vlny feminismu, postavila po bok Sapfó nebo Mary Wollstonecraft, autorek, které „protestovaly proti tíži svého osudu“, a zdůraznila její odpor proti znevýhodňování žen v přístupu ke vzdělání.

Tuto nespravedlnost Kristina ve světle vlastní zkušenosti uvádí jako jednu z hlavních, systematických překážek, jimž ženy musí čelit. Jako sekulární spisovatelka, která se svým řemeslem dokonce živila, byla Kristina zcela unikátním zjevem v době, kdy měly mezi ženami jakési právo na literární výpověď přisouzeno pouze mystičky, jež byly chápány spíše coby pasivní média a jimž zápisy zhusta pořizovali muži. Jak dokazuje rovněž unikátní sbírka několika set autografů, Kristina nejen psala, ale měla dokonce i plnou kontrolu nad vstupem svých děl na knižní trh, nad publikačním procesem, nad přípravou rukopisů a jejich výtvarnou výzdobou, které příležitostně (a bez zřejmého úspěchu) věnovala také potenciálním patronkám, například královně regentce Izabele Bavorské. Při dobývání respektu v multipolární dvorské společnosti, kterou jal po zešílení krále Karla VI. značný chaos, musela přitom překonat kromě genderového handicapu také bariéru ekonomickou a sociální. Většinu života strávila v Paříži, tam se ovšem přistěhovala jako čtyřletá italská imigrantka, dcera královského doktora, astrologa a poradce Thomase z Pizzana (proto také na rozdíl od překladatelky preferuji přepis „de Pizan“, tedy Pizánská, aby nedocházelo k záměně se známější Pisou). Po smrti svého otce a následném brzkém ovdovění musela Kristina uživit své děti i sebe, a nemohla se přitom spolehnout na svůj původ nebo bohatství, ale právě jen na své dovednosti a vzdělání, které jí zprostředkoval její otec, původně mistr boloňské univerzity, a kterým jedině mohla konkurovat svým mužským protějškům.

V českém prostředí bychom Kristinu Pizánskou mohli, jakkoli to snad může působit překvapivě, docela dobře srovnat se soudobým Tomášem Štítným ze Štítného. Ten rovněž ovdověl a musel se postarat sám o rodinu, rovněž byl svého druhu outsiderem a rovněž plně využil své vzdělání, které taktéž nedošlo formálního potvrzení akademickým gradem. Podobně jako Kristina ho ve své moralistní tvorbě, kterou rovněž pořádal do autorských sborníků, uplatnil tak, že dokázal prostředkovat vědění mezi stále převážně latinským učeneckým diskurzem a vernakulárním publikem. V tomto ohledu je příznačné, že oba dva, Kristina i Tomáš, pro své didaktické a polemické účely používali charakteristickou formu fikcionalizované orality v podobě inscenovaného dialogu či „besedy“, kterou se mohli ke čtenářskému publiku přiblížit podobně jako kazatelé, jimiž jejich intelektuální sokové také často byli, k publiku posluchačskému. V této strategii je možné spatřovat jak věrnost zavedeným postupům didaktické literatury, tak také snahu o jejich adaptaci a efektivní využití v rychle se proměňujících podmínkách literárního a intelektuálního provozu, v němž se nejen rozmáhaly národní jazyky, ale též rozevíraly nůžky mezi posluchačským a čtenářským vnímáním textu. Při všech těchto paralelách snad není náhodou ani to, že i Tomáš, byť muž, se sice v rámci svých mezí, avšak zřetelně vyjadřoval ve prospěch spravedlivého

uspořádání ve vztazích mezi ženami a muži. Je však třeba mít zároveň na paměti rozdíly v rozhledu obou autorů a jejich zaměření: Kristina tyto názory proklamovala i v oblasti vysoké politiky a intelektuálního života, kdežto Tomáš se soustředil na domácnost a rodinu. Kde se Tomáš zastavil u konkrétních otázek soužití muže a ženy jakožto příznaků fundamentálního pojetí lidské etiky a morálky, tam Kristina, mající ženskou otázku jako hlavní téma, promlouvala ústy Rozumnosti radikálně obecně: „Urozenost nebo poníženost lidí nevycházejí z tělesného pohlaví, nýbrž spočívají v dokonalosti mravů a ctností“ (s. 58).

Kristina Pisánská: *Kniha o městě dam*. Překlad, úvodní studie a komentáře Věra Soukupová. Praha: Argo, 2018 (*Memoria mediae aevi* 26), 313 s.

www.ipsl.cz